

“Isten áldja Amerikát!”

**Kormányzat és vallás viszonya és az
amerikai civil vallás az Egyesült
Államokban**

Habilitációs dolgozat

Tézisek

Dr. Pintér Károly

Pázmány Péter Katolikus Egyetem, 2024

I. A dolgozathoz vezető hosszú út

Habilitációs dolgozatom fejezetei első ránézésre meglehetősen széles tematikai körben mozognak: elsődleges történelmi és politikatudományi érdeklődésük mellett elkalandoznak a kultúra, a vallástudomány, az alkotmányjog, a szociológia és még néhány más szakterület birodalmába is. Nem szeretném azt a téves benyomást kelteni, hogy mindezen különféle tudományágak mindegyikének szakértője lennék: egyetlen mentségemként azt tudom felhozni, hogy ez a fajta interdiszciplináris megközelítés a magaménak vallott szűkebb szakterület, vagyis az amerikanisztika megkülönböztető ismertetőjegye.

Az amerikanisztika, vagyis az Amerikai Egyesült Államok történelme, társadalma, kultúrája, politikai berendezkedése iránti érdeklődésem húszéves koromban bontakozott ki, amikor – az ELTE BTK Angol Tanszékének csereprogramja révén – 1990 tavaszán egy félévet tölthettem el vendéghallgatóként az Iowa állambeli Graceland College-ban. Az ott szerzett élmények számos szempontból meghatározóak voltak későbbi pályafutásom számára, hiszen nemcsak nyelvtudásomat tökéletesítettem, hanem sokoldalú képet kaptam egy, az akkori Magyarországtól társadalmi és kulturális szempontból is markánsan különböző országról. Innentől kezdve tudatosan és rendszeresen követtem az amerikai politikai eseményeket, foglalkoztam az ország történelmével és kultúrájával. És noha doktori disszertációm végül a modern angol irodalmi utópiák témakörében írtam, egy véletlen szerencse révén 1995 ősztől óraadó oktatóként a PPKE BTK angol nyelv és irodalom szakán előbb brit és amerikai történelmet, majd – immár a saját kezdeményezésemre – 1996-tól brit és amerikai országismeretet oktathattam, így rendszerezett formában térhettem vissza egyik kedvelt témámhoz. Az utóbbi két tantárgyhoz, melyek az alapvető földrajzi ismeretek és a kulturális régiók ismertetése után számba veszik mindkét angol nyelvű ország legfontosabb társadalmi jellegzetességeit továbbá politikai, jogi, oktatási intézményrendszerét és vallási sajátosságait, a hallgatók felkészülését segítő egyetemi jegyzeteket is készítettem, amelyek – többszöri átdolgozás és frissítés után – jelenleg digitális

egyetemi jegyzetként ingyenesen hozzáférhetőek a PPKE BTK angol szakos hallgatói számára.

Amerikanisztikai ismereteimet 2003 őszén egy Fulbright kutatói ösztöndíj segítségével a Fort Worth-ben található Texas Christian University-n mélyíthettem el, és itt találtam rá szakmai érdeklődésem egyik csomópontjára, azaz vallás és politika bonyolult viszonyára az amerikai politikában és közéletben. 2003 őszén az Egyesült Államok országos médiájában nagy viharokat kavart az amerikai iskolai zászlóeskü, a Pledge of Allegiance (szó szerint "Hűségfogadalom") alkotmányellenességét kinyilvánító szövetségi bírósági döntés. Mivel abban a szerencsés helyzetben voltam, hogy egy kiváló amerikai egyetemi könyvtár állt rendelkezésemre, a probléma történelmi és politikai hátterének mélyebb megismerése rádöbrentett: a kormányzat, a közintézmények és a tágabb amerikai társadalom, valamint az egyházak és a vallásosság viszonya rendkívül sokrétű, izgalmas, nagy jelentőségű és számos tekintetben ellentmondásokkal terhelt kapcsolatrendszer, amelynek alkotmányjogi szabályozása valamint a közgondolkodásban elfoglalt helye is markánsan eltér akár a nyugat-, akár a kelet-európai hagyományoktól. Túlzás nélkül állítható, hogy ebben a viszonyrendszerben, mint cseppben a tenger, megmutatkozik az amerikai kultúra számos egyedi, megkülönböztető sajátossága.

Későbbi kutatásaim többféle irányba ágaztak el: eleinte elsősorban az amerikai civil vallás mibenlétével, váltoásaival és értelmezési lehetőségeivel foglalkoztam több tanulmányomban is, de emellett tanulmányoztam az amerikai Legfelső Bíróság vallásszabadsággal, valamint állam és egyház (amerikai kontextusban talán helyesebb kormányzat és vallásosság viszonyáról beszélni) szétválasztásával kapcsolatos alkotmányértelmező precedens-döntéseit és azok alkotmányjogi, történeti és politikai motivációit. Ez szinte törvényszerűen vezetett el az amerikai alkotmány sajátosságainak mélyebb elemzéséhez, valamint az amerikai politikában játszott szerepének vizsgálatához – ez utóbbit elősegítette az is, hogy 2008 óta a PPKE BTK nemzetközi tanulmányok alapszakán oktatom az amerikai alkotmányos és politikai rendszer alapvető ismereteit. Másfelől viszont az amerikai civil vallás retorikai meghatározottsága ugyancsak kézenfekvően vezetett el az amerikai elnököknek a nemzet kultuszának ápolásában, formálásában betöltött szerepéhez, vagyis annak elemzéséhez, hogy milyen szerepet tölt be a mindenkori amerikai elnök mint a

„civil vallás főpapja”. Ha egyetlen szálra kellene felfűznöm jelen kötetben szereplő írásaim érdeklődését, akkor talán úgy tudnám a legjobban megragadni a közös pontot, hogy mindenekelőtt és elsősorban az amerikai nemzettudat és annak kultikus elemei izgatnak.

II. A dolgozat koncepciója és felépítése

Ez a kötet tehát a 2003 óta eltelt bő két évtized kutatásainak rendszerező összegzésére tesz kísérletet, szándékoltan magyar nyelven és hiánypótló célzattal, mivel kormányzat és vallás viszonyának amerikai sajátosságairól magyar nyelvű szakirodalom jóformán egyáltalán nem áll rendelkezésre: a témát érintőlegesen csupán néhány USA-történeti vagy politikatudományi munka tárgyalja. A magyar nyelvű szakirodalmi háttér hiánya illetve a téma történelmi meghatározottsága miatt igyekszem a vallástörténeti előzményeket és háttérrel is tömören felvázolni, ám érdeklődésem fókuszában az 1945 óta eltelt hét évtized áll, hiszen ebben az időszakban „állam és egyház” viszonyának számos vonatkozása politikai és közéleti viták kereszttüzebe került: bizonyos értelemben a sokat emlegetett amerikai „kultúrharc” avagy „kultúrháborúk” („culture wars”) egyik legfontosabb hadszínterévé vált.

Mivel a téma rendkívül összetett és sokféle irányba ágazik, az alábbiakban szeretném röviden ismertetni megközelitésem elvi alapjait és szemhatárát. A kötet semmiképpen nem törekszik az amerikai vallásosság történetének összefoglalására: ez a hatalmas témakör messze meghaladja felkészültségem határait, olyan vallástörténeti és teológiai háttérrel feltételez, amivel nem rendelkezem. Érdeklődésem elsősorban az amerikai alkotmánytörténet és a politikai eszmetörténet egyes területeire irányul: az előbbi téren az egyházak és a vallás politikai szerepének alkotmányjogi korlátai és ezen korlátok jogértelmezései állnak vizsgálódásom homlokterében, míg az utóbbi téren az amerikai civil vallás értelmezési tartományát és annak konkrét politikai megjelenési formáit fogom mélyebb elemzés tárgyává tenni.

Amerikanista lévén nem elsődleges célom az összehasonlító elemzés: bár magyarként és európaiként elkerülhetetlenül a kívülálló szemével tekintek az amerikai történelem és a

politikai élet jelenségeire, célom az, hogy az elemzett intézményeket és jelenségeket elsősorban saját társadalmi és kulturális összefüggéseiben értelmezzem, így nem törekszem azok egyes elemeinek egybevetésére sem a magyar, sem a brit, a francia, a német vagy egyéb európai országok hasonló intézményeivel és hagyományaival. Természetesen időről időre szóba kerülhetnek Európához viszonyítva bizonyos párhuzamosságok és eltérések, de ezek összefoglaló rendszerezése más szerzőre és másik tanulmányra vár.

Tanulmányaimban mindvégig igyekszem egyensúlyt tartani a leírás és a kritikai értelmezés között. Mivel magyar olvasóim többségéről nem feltételezhetők, hogy olyan mélységű ismeretekkel rendelkeznek az amerikai alkotmány-, politika- és társadalomtörténet terén, amelynek tudatában mellőzhetném a megfelelő háttérismertetést, kötetem egyes fejezetei szükségképpen a témámhoz kapcsolódó amerikai szakirodalom összefoglalását is célozzák. Ám ezzel nem az a célom, hogy elkerüljem az önálló állásfoglalást és véleményalkotást: utóbbira a jelen konfliktusaihoz közeledve különösen jó lehetőség nyílik, mert egy másik történeti és társadalmi hagyományból jövet elfogulatlan és független szemlélőként vizsgálhatok olyan vitás kérdéseket, amelyek élesen megosztják az amerikai közvélemény jelentékeny részét, különösen annak a politika iránt érdeklődő rétegeit. Fontosnak tartom hangsúlyozni azonban, hogy ezekben a vitákban nem kívánok döntőbíróként közreműködni, célom – Dávidházi Pétertől kölcsönzött kifejezéssel élve – a rokonszenvező kívülállás, vagyis a különböző álláspontok megértése és a konfliktus lényegének, az ütközési pontok mibenlétének feltárása. Ennek megfelelően attól tartok, csaldóást kell okozzak azoknak, akik kötetemtől valamiféle politikai-közéleti vitairatot várnak: ez célomtól és alkatomtól egyaránt idegen.

III. 1. fejezet: Isten áldja Amerikát! – vázlat vallás, politika és társadalom viszonyáról az Egyesült Államok történelmében

A kötet első fejezetében az amerikai vallásosság alakulásának főbb történelmi korszakait tekintem át nagy vonalakban a gyarmati korszaktól egészen a 21. századig, különös tekintettel a kormányzat és a vallás viszonyának alkotmányos kereteire, azok

kialakulására és fejlődésére. Az Egyesült Államok protestáns gyökerei közül nagyobb részletességgel vizsgálom az új-angliai puritán hagyomány későbbi hatását, beleértve a puritánok mint „proto-amerikaiak” köré szőtt utólagos mítoszt, továbbá az első nagy vallásos ébredés jelentőségét, amely jelentősen hozzájárult a protestáns felekezeteket elválasztó falak lebontásához és egyfajta közös amerikai vallási öntudat kialakításához.

Kiemelkedő figyelmet szentelek az 1787-ben megszövegezett, majd 1789-ben már az első Kongresszus által módosított alkotmány első kiegészítése pontos szövegének, mivel ez a klauzula rendelkezik a vallásszabadságról, valamint a szövetségi kormányzat vallási semlegességéről, amit – némileg pontatlanul – egyház és állam szétválasztásaként szokás leírni mind az amerikai, mind az európai szakirodalomban. Az I. kiegészítés rövid és éppen tömörsége miatt többféleképpen is értelmezhető mondatának „helyes”, vagyis alkotmányjogilag érvényes jelentése körül immár bő fél évszázados vita dúl nemcsak amerikai alkotmányjogászok, hanem történészek, politikusok és mindenféle véleményvezérek körében is. Ennek a vitának alaposabb áttekintésére majd a 3.1-es fejezetben kerül sor. Vallástörténeti szempontból az I. kiegészítés legfontosabb hatása egyfajta „felekezeti szabad verseny” létrehozása volt, hiszen az 1830-as évekre minden tagállam megszüntette a korábban preferált felekezetek állami adóbevételekből történő támogatását, így a különféle egyházak kizárólag híveik adományaira, illetve egyéb saját bevételeikre támaszkodva voltak kénytelenek fenntartani templomaikat, intézményeiket és egyéb tevékenységeiket. Az állami és a szövetségi kormányzattól való anyagi és szervezeti függetlenség egyfelől, a hívek anyagi támogatásától való függőség másfelől kulturálisan is átformálta az amerikai egyházak mindegyikét: erősítette az önkéntességet, a hittérítő aktivizmust, az egyházon belüli demokráciát, a hívek igényeire és elvárásaira való fokozott odafigyelést, miközben újabb és újabb kisegyházak, szekták létrejöttéhez vezetett, továbbá fokozatosan eljelentéktelenítette a belső hierarchiákat és a teológiai különbségeket.

Az Egyesült Államok létrejötte óta eltelt két és fél évszázad során az egymást követő bevándorlási hullámok tovább fokozták az ország amúgy is páratlan vallási sokszínűségét, amely visszatérően feltüzeltelte a protestáns többség ellenérzéseit a növekvő katolikus és zsidó kisebbséggel szemben (ennek talán legpregnansabb példája a rasszizmust katolikusellenességgel és antiszemitizmussal kombináló Ku Klux Klan széleskörű

népszerűsége a 20. század első felében), ám a helyenként fellángoló ellentétek és itt-ott tetten érhető diszkrimináció dacára az alapító atyák által lefektetett vallási tolerancia és az egyes felekezetekkel szembeni politikai semlegesség fennmaradt és általánosan elfogadott alapelvvé nemesedett. Bár a 19. század utolsó negyedétől kiépülő ingyenes és kötelező állami közoktatásban kimondatlan preferenciaként érvényesült egyfajta protestáns „közvallás” (főként a tanításkezdő reggeli imák és a protestáns Bibliából való felolvasások formájában), ami miatt a katolikus egyház hatalmas kiterjedésű saját iskolahálózat kiépítésébe fogott, a felekezeti vallásoktatást többnyire tiltották az állami iskolákban, ezt a legtöbb egyház saját „vasárnapi iskoláiban” bonyolította le.

A 20. századi amerikai protestantizmus legfontosabb fejleménye a különféle felekezeteken belüli fundamentalista irányzat kibontakozása és elszakadása a „fősodor”-ként emlegetett mérsékelt avagy liberális protestantizmustól. Bár az 1920-as évektől kezdve, különösen az országos figyelmet kapott daytoni „majomper” után a fundamentalizmust a városi, művelt középosztály jellemzően a vidéki tudatlansággal és elmaradottsággal azonosította, a mozgalom szívós munkával kialakította saját párhuzamos intézményrendszerét a folyóiratoktól a rádió- és később televíziós csatornákon át egészen a felsőoktatási intézményekig, amelyek a lelkészképzést biztosították, és a 70-es évektől kezdve – sokak döbbenetére – az ekkor már inkább evanglikál néven ismert konzervatív protestáns felekezetek népszerűsége hamarosan felülmúlta a tartós hanyatlásnak indult „fősodorbéli” egyházakét.

1945 után a kormányzat és az egyházak, illetve tágabb értelemben a vallásosság viszonya leglátványosabban az állami iskolák vallás iránti toleranciája, illetve az egyházi iskoláknak juttatott állami támogatások körüli jogvitákban problematizálódott. Ebben nyilván kézzelfogható szerepet játszott a szekularizálódás lassan kibontakozó folyamata is (habár ez az USA-ban igazán csak az 1960-as éveket követően válik jelentősebbé), de a szövetségi Legfelső Bíróság liberális-szeparatista fordulata is, amelyet részletesen a 3. és a 4. fejezetekben vizsgálók majd.

IV. 2. fejezet: Az amerikai civil vallás: egy fogalom értelmezéstörténete

A második fejezetben az amerikai civil vallás fogalmát igyekszem körüljárni, elsősorban eszmetörténeti és elméleti megközelítésben. A fogalmat Robert N. Bellah amerikai szociológus 1967-ben napvilágot látott tanulmánya emelte a köztudatba, és nagyjából az 1970-es évek végéig tartó élénk vita bontakozott ki a fogalom alkalmazhatóságáról és az általa leírt jelenségegyüttes mibenlétéről, ami egymásnak ellentmondó értelmezésekhez is vezetett. Mivel azonban Bellah maga is megnevezte Jean-Jacques Rousseau-t mint a civil vallás fogalmának megalkotóját, először Rousseau eredeti fogalomalkotását, valamint ennek a fogalomnak az európai eszmetörténetét igyekszem áttekinteni több különböző szerzőre támaszkodva, mint pl. Ronald Beiner, Marcela Cristi, Emilio Gentile, Nyirkos Tamás vagy Molnár Attila Károly.

A civil vallás – más szóhasználatban „polgári vallás” (Kis János fordítása) avagy „nemzetvallás” (Hankiss Elemér magyarítása) – általánosságban egy olyan hit- és nézetrendszer elnevezése, amelynek célja a politikai közösség erkölcsi és kulturális egységének megteremtése és fenntartása vallási jellegű nyelvezet, szimbólumok és rítusok alkalmazásával. Keresztény országokban a civil vallás elsősorban a keresztény vallási hagyományokból merített, de nem tévesztendő össze egy ország hivatalos államvallásával vagy államegyházával, mivel az egyéni vallásosságot szigorúan elválasztja a közösségi civil vallás elfogadásától és követésétől. A civil vallás elsősorban egy pluralista jellegű, liberális politikai közösség kulturális és erkölcsi összetartását szolgáló, részben mesterséges, részben azonban spontán fejlődést mutató jelenség, amely a nemzethez, annak történelmi múltjához, kiemelkedő nagyságaihoz, meghatározó eseményeihez, általánosan elfogadott jelképeihez és ünnepeihez kötődik, és irányadó alakjai rendszerint a közösség legnagyobb tiszteletnek örvendő vezetői közül kerülnek ki – az Egyesült Államokban ez kézenfekvően az amerikai elnök, akinek a civil vallásban betöltött szerepével az 5.2-es alfejezetben foglalkozom részletesebben.

A további alfejezetekben a szűkebb értelemben vett amerikai civil vallás fogalmát és jelenségét vizsgálom meg a szakirodalom különböző megközelítései alapján. Bellah

izgalmas, de némileg ellentmondásos meglátásai eltérő értelmezésekhez vezettek attól függően, hogy vallástudományi, szociológiai, avagy politológiai szemüveggel vizsgálták a jelenséget. Részletesebben is elemzem Martin E. Marty tipológiáját a civil vallás „papi” és „prófétai” módozatairól, Will Herberg kritikus megközelítését, aki az „amerikai életforma vallása”-ként értelmezte a civil vallást, John Murray Cuddihy kissé idioszinkratikus felfogását, amely szerint a civil vallás voltaképpen az amerikai társadalmon vallási különbségek iránti tolerancia kódrendszere, valamint Roderick P. Hart retorika-centrikus értelmezését, amely a civil vallást a politikai retorika egyik sajátos válfajaként írta le. Röviden összegzek néhány olyan szociológiai vizsgálatot is, amely az amerikai civil vallás empirikus létezését igyekeztek vizsgálni a lakosság körében az 1970-es években – ellentmondásos eredménnyel.

Az 1970-es éveket követően az amerikai civil vallás fogalma bő két évtizedre „kiment a divatból”, ám a 2000-es években és különösen az elmúlt évtizedben valóságos reneszánsza figyelhető meg, amennyiben az amerikai szakirodalom idevágó monográfiáiból és tanulmányköteteiből indulunk ki. Az amerikai civil vallás fogalma – bizonyos mértékű homályossága és többértelműsége dacára – meggyőződésem szerint jól alkalmazható olyan események és konfliktusok értelmezésében, ahol az amerikai nemzet, annak történelme, ideáljai, intézményei és vezetői idealizált, kultikus kontextusban jelennek meg, különös tekintettel olyan nagy horderejű retorikai eseményekre, mint választási kampánybeszéd, elnöki beiktatási ceremóniák, vagy nemzeti traumák és katasztrófák. Másfelől pedig az amerikai civil vallás iránti feléledő érdeklődés tekinthető akár válságtünetnek is: az Egyesült Államok politikai és kulturális életében egyre markánsabban kibontakozó megosztottság és polarizáció sokakat aggodalommal tölt el a nemzet jövőjét illetően, és az egyik lehetséges megoldást a civil vallás felélesztésében keresik.

V. 3. fejezet: Jefferson fala: kormányzat és vallás viszonya egy metafora tükrében a 20. századi Egyesült Államokban

A harmadik fejezet fókuszában az amerikai Legfelső Bíróságnak a kormányzat és a vallás viszonyát érintő legfontosabb döntései és a mögöttük meghúzódó jogi felfogás változásai állnak az 1940-es évek végétől az 1980-as évekig. Ennek a fejezetnek a vezérmotívuma Thomas Jefferson híres (pontosabban a 20. században nemzetközi hírnévre vergődött) metaforája, melyben az I. alkotmánykiegészítés államegyházi klauzulájának rendelkezését „egy elválasztó falhoz” hasonlította, melyet az alapítók a kormányzat és az egyházak közé húztak. Noha ezt a hasonlatot Jefferson egyetlenegyszer, egy connecticuti baptista gyülekezetnek írott levelében használta, és annak értelemszerűen semmilyen alkotmányjogi relevanciája nem volt, ennek ellenére a LB az 1940-es és 50-es években hozott, szigorú szeparatista szemléletű ítéleteiben szinte alkotmányos előírásként emlegeti fel újra és újra a jeffersoni szóképet. Ezen döntések nyomán Jefferson metaforája közkeletű, ám bizonyos tekintetben félrevezető szlogenné vált a vallás és a kormányzat alkotmányos viszonyáról folytatott közéleti diskurzusokban, hiszen egyfelől többet állít, mint maga az I. kiegészítés (amely önmagában nem tartalmaz többet, mint a szövetségi szintű államegyház, tágabban értelmezve pedig bármely egyház pozitív kormányzati diszkriminációjának tilalmát, ám eleve nem vonatkozik az állami szintű kormányzatokra), másrészt nincs tekintettel olyan több évszázados hagyományokra és gyakorlatokra, mint pl. Isten nevének gyakori emlegetése úgyszólván minden jelentős ünnepség vagy hivatalos szertartás keretében (ez az ún. szertartásos deizmus), vagy akár az állami pénzen fenntartott lelkészek működése a szövetségi Kongresszus illetve állami törvényhozó testületek mellett, illetve az Egyesült Államok fegyveres erejének soraiban.

Az államegyházi klauzula Legfelsőbb Bíróság általi értelmezéseit a mai napig sajátos kettősség jellemzi. Míg az állami iskolák vonatkozásában meglehetősen következetességgel érvényesítik a szigorú szeparatista elveket, így állami iskolákban tilos bármiféle tanár által vezetett ima vagy bibliaolvasás, az iskola falai között nem szabad még fakultatív alapon sem vallásoktatást végezni, és egyházi személynek még alkalmi rendezvényeken, így évzárókon

vagy ballagásokon sem szabad semmilyen vallási szertartást (pl. áldás, ima) végeznie, addig pl. az egyházi iskolák állami támogatását már árnyaltabban ítélik meg, hiszen többek között elfogadhatónak tartják az egyházi iskolások buszoztatásának állami finanszírozását vagy ingyenes tankönyvekkel való ellátását, amennyiben hasonló támogatásban az állami iskolák diákjai is részesülnek. A bíróság egyéb döntéseiben azonban nehéz következetességet felfedezni, különösen ami a politikai szféra és a vallásos jelképek és gesztusok érintkezését illeti, hiszen egyfelől alkotmányellenesnek nyilvánította azt, ha keresztet vagy betlehemi jászolt állítanak fel egy városháza területén, másfelől viszont nem látott kivetnivalót abban, hogy egy állami törvényhozás fizetett káplánt tartson fenn. Ezek a következetlenségek persze részben betudhatók a Bíróság összetételében bekövetkezett változásoknak is, hiszen az Earl Warren (1953–1969) vezette, híresen liberális (ami államegyházi vonatkozásban a szigorú szeparatizmus iránti preferenciát jelenti) testület utóda, Warren E. Burger (1969–1986) vezetésével előbb óvatosan, majd William H. Rehnquist (1986–2005) alatt markánsan konzervatívabb irányba fordult.

VI. 4. fejezet: Mire esküdhet egy amerikai iskolás? A zászlóeskü, az amerikai civil vallás és a Legfelső Bíróság

A negyedik fejezetben szintén kormányzat és vallás kapcsolatának alkotmányjogi értelmezése áll a középpontban, ám egy jóval későbbi ügy, a 2003-as „zászlóeskü-eset” képezi annak fókuszát. Mivel az amerikai zászlóeskü eredete 1892-re, az amerikai nacionalizmus egyik fénykorára megy vissza, a fejezet első felében részletesen áttekintem létrejöttének körülményeit, különös tekintettel arra, hogy a zászlóesküt mindmáig amerikai iskolások milliói mondják el nap mint nap iskolakezdés előtt, jobb kezüket a szívükre téve és tekintetüket a (minden tanteremben elhelyezett) amerikai zászlóra szegezve, így minden túlzás nélkül az amerikai civil vallás legszélesebb körben ismert és praktizált rituáléjének tekinthető.

Külön figyelmet szentelek annak a későbbi fejleménynek, hogy miként a került bele az egyébként teljesen szekuláris fogadalom szövegébe az „under God” („Isten alatt”) kitétel,

amely Michael Newdow felperes keresetének fő támadási pontját jelentette. Erre 1954-ben, az antikommunista hidegháborús hisztéria csúcsán került sor, többek között azért, hogy a zászlóesküben is kifejezzék az Egyesült Államok hívő nemzeti karakterét az ateista Szovjetunióval szemben.

A fejezet második felében a Newdow-per fejleményeinek részletes bemutatása révén igyekszem rávilágítani arra, hogy a különféle szövetségi bíróságok miként ítélték meg – nemegyszer egymással is vitázva – az ügy alkotmányjogi vetületeit, és ezekből a döntésekből az amerikai nemzettudat és a vallásosság összefüggéseinek milyen érdekes vetületei rajzolódnak ki. Az akkoriban még enyhén liberális többségű Legfelső Bíróság 2004-es döntésében végül is voltaképpen kitért az elől, hogy a több szempontból kényes ügyben egyértelműen állást foglaljon, és arra hivatkozva utasította el Newdow keresetét, hogy elvált és gyermekétől külön élő apaként nem volt joga leánya nevében pereskedni. Ám a bíróság konzervatív tagjai közül Rehnquist főbíró és Clarence Thomas különvéleményeikben a zászlóeskü 1954-ben kanonizált formájának alkotmányossága mellett foglalt állást.

VII. 5. fejezet: Az amerikai civil vallás Trump első elnöksége után: egy eszme alkonya vagy újjászületése?

Az ötödik fejezetben az amerikai civil vallás jelenét, illetve közelmúltját vizsgálom, elsősorban Donald Trump első elnökségének tükrében. Az 5.1-es fejezetben az amerikai civil vallás iránti tudományos érdeklődés közelmúltbeli fellendülésének okait vizsgálom, és két jellegzetes megközelítést részletesebben is ismertetek Peter Gardella és Philip Gorski könyvei alapján.

Az 5.2-es fejezetben az elnök szerepét tekintem át a civil vallás változó hagyományán belül, különös tekintettel a Bellah-tól napjainkig eltelt szűk fél évszázadra, vagyis Jimmy Carter 1976-os váratlan győzelmétől Trump 2016-os, hasonlóan meglepő elnökválasztási sikeréig. Ez az időszak alapvetően rajzolta át a politikai és a vallási szféra korábban konszenzusosnak tekintett viszonyát, amennyiben a Republikánus Párt Reagantól kezdve egésze szorosabban támaszkodott a konzervatív vallásos szavazókra, míg a Demokrata Párt

egyre inkább a szekuláris, a valláshoz mérsékelten vagy egyáltalán nem kötődő választópolgárok gyűjtőpártjává vált. Ennek a két tendenciának kiváló illusztrációját nyújtja a 21. század első két amerikai elnökének, a republikánus George W. Bush-nak illetve a demokrata Barack Obamának a civil vallási retorikája.

Az 5.3-as alfejezetben Donald Trump első elnöksége és annak az amerikai civil vallásra gyakorolt hatása áll vizsgálódásom középpontjában, hiszen Trump 2016-os elnökválasztási győzelme számos olyan bölcsességre rácsfolt, amely szerint az elnöki pozícióra pályázóknak meg kell felelniük bizonyos politikai és morális elvárásoknak, és elnöksége során sem törekedett különösebben arra, hogy betöltse az elnöknek az amerikai civil vallás főpapjaként játszott szerepét. Miközben az ország újabb keletű politikai polarizációja nyilvánvalóan nem tőle ered, megosztó személyiségével és számos megnyilvánulásával nagyban elmélyítette ezeket az árkokat, amelynek egyfajta jelképes végpontja volt a Capitolium 2021. január 6-i ostroma, az első olyan eset az Egyesült Államok történetében, amikor a nemzet törvényhozására amerikai polgárok támadtak rá, miután az elnökválasztást hivatalosan elveszítő elnök nem volt hajlandó elismerni és tudomásul venni vereségét.

Az 5.4-es záró alfejezetben – amely egyben az egész dolgozat összegzéseként is szolgál – az a nagy és jelenleg is nyitott kérdést próbálom körbejárni, hogy az Egyesült Államok jelenlegi közéleti-politikai állapotából vezet-e még út vissza az amerikai civil vallás által képviselt konszenzusos nemzeti alapelvekhez.

VIII. A dolgozathoz kapcsolódó korábbi publikációk

„American Civil Religion After Trump: Twilight or Rebirth?”

In: Paulina Napierała (szerk.): *Religion and American Politics: Domestic and International Contexts*.

Berlin: Peter Lang, 2024. 31–69.

“Zsenikultusz és nemzetkultusz: Gondolatok Dávidházi Péter könyvének margójára.”

In: Panka Dániel; Pikli Natália; Ruttkay Veronika (szerk.): *Kösziklára építve = Built Upon His Rock: Írások Dávidházi Péter tiszteletére = Writings in Honour of Péter Dávidházi*.

Budapest: ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet, Anglisztika Tanszék, 2018. 296–306.

“Az amerikai elnökök civil vallási retorikája: egy hagyomány vége avagy újjászületése?”

In: Kenyeres János; Lojtkó Miklós; Magyarics Tamás; Szabó Éva Eszter (szerk.): *Az emberi sors és a történelem kereszteződésében = At the Crossroads of Human Fate and History: Tanulmánykötet Frank Tibor 70. születésnapjára = Studies in Honour of Tibor Frank on his 70th Birthday*.

Budapest: ELTE BTK Angol-Amerikai Intézet, 2018. 406–413.

“Jefferson fala: Kormányzat és vallás viszonya a 20. századi Egyesült Államokban – egy metafora tükrében.”

AETAS: Történettudományi Folyóirat, 33 (1) (2018), 79–93.

„Civil Religion as Utopian Ideology : The Case Study of H. G. Wells.”

In: Czigányik Zsolt (szerk.): *Utopian Horizons : Ideology, Politics, Literature*.

Budapest, New York: CEU Press, 2017. 145–159.

„American Civil Religion: Revisiting a Concept after 50 Years.”

AMERICANA: E-Journal of American Studies in Hungary, 12 (2) (2016)

<https://www.americanajournal.hu/index.php/americanajournal/article/view/45095>

“God's Chosen Candidate: Mitt Romney and the Role of Religion in the 2012 Presidential Campaign.”

In: Pawel Laidler; Maciej Turek (szerk.): *2012 U.S. Presidential Election: Challenges and Expectations*.

Krakow: Jagiellonian University Press, 2014. 203–221.

„A civil vallás identitásformáló szerepének lehetőségeiről.”
CIVIL SZEMLE, 11 (1) (2014), 5–22.

„The Potential Role of Civil Religion in Shaping the Identity of Citizens: the United States v. Europe.”
In: Bognár Bulcsu; Almási Zsolt (szerk.): *Transfigurations of the European Identity*.
Newcastle upon Tyne, Egyesült Királyság: Cambridge Scholars Publishing, 2014. 153–172.

“Livin' on a Prayer: The Supreme Court and the Constitutionality of Religious Activities in Public Schools.”
In: Peterecz Zoltán; Szathmári Judit; Tarnóc András (szerk.): *Trends in American Culture in the Post-1960s Period: Proceedings of the 9th Biennial Conference of the Hungarian Association of American Studies*.
Eger: Líceum Kiadó, 2013, 27–52.

“A vallás szerepe az Egyesült Államok múltjában és jelenében.”
SZÁZADVÉG 18 (3) (2013) 119–139.
<https://szazadvegfolyoirat.hu/wp-content/uploads/2023/09/szazadveg-69-amerika.pdf>

“The meaning of 31 words: the Pledge of Allegiance and its interpretations.”
ANACHRONIST 12 (2006) 269–299.
<https://ojs.elte.hu/theanachronist/article/view/2835>

“The Pledge of Allegiance as a test case of civil religion.”
In: Andrzej, Mania (szerk.): *United States and Europe: Conflict versus Collaboration*.
Krakow, Lengyelország: Jagiellonian University Press, 2005. 71–87.